

אמונה ושירת הים

פסוק אחרון לפני שיר "אז ישיר" מספר: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות יד, לא). ויש לתמוה, הרי האמינו עוד זמן רב לפני זה? גם כאשר משה רבינו הופיע במצרים, אחרי מעמד הסנה, כתוב "ויאמן העם" (שמות ד, לא). ומה ניתוסף להם עכשיו?

מבאר הנצי"ב (בספרו "העמק דבר") כי לראשונה ראו עכשיו כיצד יש השגחה פרטית, וה' מעניש לכל צורר ישראל לפי דרגא המסויימת של רשעותו. חז"ל מלמדים שהיו שלש דרגות בטביעת המצריים. כך רש"י (שמות טו, ה) כותב כי חלק מהצוררים טבעו בים כמו אבן (פסוק ה), וחלק כקש (פסוק ז) וחלק כעופרת (פסוק י). כך היא לשון רש"י: "הרשעים כקש הולכים ומטורפין, עולים ויורדים [מיתתם אטית ובעינינו], בינוניים כאבן. והכשרים [של המצריים] כעופרת שנחו מיד" עכ"ל רש"י. זאת אומרת ה' מדד לכל אחד ואחד לפי מדתו, לא יותר ממה שמגיע לו ולא פחות.

הרי מפני לימוד יפה זה התפעל יתרו ושיבח להקב"ה "כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמות יח, יא). ואמרו חז"ל מהו לשון "זדו"? כמו "נזיד עדשים", סיר בישול. כלומר, "בקדרה שבשלו, בה נתבשלו" (סוטה יא). הם הטילו ילדי ישראל והטביעו אותם ביאור, הם באכזריותם טמנו ילדי ישראל בקירות בנין, לכן מדד להם ה' כמדתם. והרבה פסוקים יש לנו המעידים שה' נפרע מהרשעים באותו מטבע שחילקו לאחרים. כך נמצא במדרש "מכילתא" (בשלח, פרשה ו) "בור כרה ויחפרהו, ויפול בשחת יפעל" (תהלים ז). וכן "כורה שחת, בו יפול" (משלי כו). "וגמול ידי אדם ישיב לו" (משלי יב). "לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו" (ירמיה לב). ושנים עשרה פסוקים ברוח זו הובאו שם במדרש.

לכן גם בקריעת ים סוף באו בני ישראל על סיפוקם להכיר שאין הקב"ה מעלים עין מצרותיהם של בניו. "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (שמות יד, ל). אמרו במכילתא "מתים אין כתיב כאן, אלא מת. מתים ולא מתים. כענין שנאמר 'ויהי בצאת נפשה כי מתה ותאמר' (בראשית לה, יח). וכי יש אמירה אחרי מיתה?". אלא היה כאן תהליך מתמשך של מיתה, כדי שגם הצוררים ירגישו את עונשם על מה שהציקו לישראל. כמו שממשיך שם המכילתא "מיתות משונות, מיתות חמורות זו מזו, לפי שהביא עליהם [הקב"ה] כמה [אופני] מיתות בים" עכ"ל.

לכאורה חז"ל כאן מחנכים אותנו לנקמנות. והרי עד כה שמענו שזו היא מדה רעה? אבל אם כן צריך עיון, הרי על הקב"ה בעצמו נאמר "אל נקמות ה'" (תהלים צד, א). ולמה הוא עצמו איננו שומר מה שהוא מצוה לאחרים? אבל מובא במדרש (בראשית רבה,

פרשה נה) "לא תקום ולא תטור את בני עמך", כלומר מדובר באותם הנוהגים כבני עמך. ולכן שמשון היה נקמן בפלשתים. ועוד, המדרש מספר על משה רבינו "ישמח צדיק כי חזה נקם", "זה משה כי חזה נקם בנקמת מדין" (תנחומא, מטות, ד). "להודיע שבחם של צדיקים, שאין נפטרין מן העולם עד שהם מנקמים נקמת ישראל, שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם" (ספרי, מטות, פסקא קנז, והוסבר הדבר במדרש במדבר רבה כ"ב).

אבל עלינו להסביר, מה הרעיון בדבר? מה ההסבר מדוע התורה לא רק מתירה אלא גם מעודדת מדת נקמנות נגד צוררי כלל ישראל? מסביר רש"י הירש (על במדבר לא, ב, וכן על בראשית ד, טו) כי שרש "נקם" קרוב לשרש "קום". וז"ל: "הנקמה מקימה את המשפט שנרמס ברגלי זדים, או היא מקימה את האישיות שהושפלה עד עפר". זאת אומרת, משפט אמת בעולם דורש שהרע שהרשעים הפעילו בעולם יאכלם ויחסלם באופן חרוץ. זה מצב בלתי נסבל שיהיו אנשים נרדפים, יהיו במצוקה, בלי שיד עליונה תפגע באותם זדים אכזרים שיזמו רעה זאת. ואמנם אין בידינו לעשות נקמה, אבל אם הקב"ה פעל נקמה, "ישמח צדיק כי חזה נקם" (תהלים נח, יא). ולמה? כי התוצאה החינוכית תהיה "ויאמר אדם אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ" (שם). זאת אומרת, יש פרי לתפילותיו של צדיק, יש סיכוי שהאמת תצא לאור, ויכירו הבריות כי "יש אלהים שופטים בארץ". כאשר הרשע משתולל, כאשר הוא רומס זכויותיהם של אחרים ומביא להם מצוקה נוראה, ובכל זאת ה' שותק ואינו מגיב, זהו חילול השם. וכאשר אחרי זמן (לפעמים ממושך) ה' מופיע ומגלה זרוע עוזו (כמו שעשה במצרים) הרי יש בזה שוב קידוש השם. ובזה "ישמח צדיק".

לכן נשיב על שאלתנו מדוע נאמר כאן שוב "ויאמינו בה". ודאי היהודים האמינו במציאות הבורא, מיד אשר משה בא למצרים ללמד אותם מה שראה ליד הסנה הבורע. וגם האמינו שיביא אותם לארץ זבת חלב ודבש. לכן יצאו אחרי למדבר, כמו ששיבח הנביא "זכרתי לך חסד נעורין אהבת כלולותיך, לכתך אחרי למדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב). אבל טרם הגיעו היהודים לאמונה מושלמת שה' מעניש לצורריהם. ולא רק זה אלא גם מחשב ומכוון עד כמה להעניש, ובאיזו צורה להעניש, לכל משתתף ולוקח חלק להציק לישראל.

חז"ל אמרו כי חמור הדבר מאד להכות ליהודי. "הסוטר לועו [לחי] של ישראל, כאילו סוטר לועו של שכינה" (סנהדרין נח ע"ב). ומי שמרים יד על ישראל, אפילו בהרמת יד נקרא "רשע" עוד בטרם הפליא מכה ביהודי. וחז"ל קללו "זרוע רמה תשבר". ואמרו על האיש המכה כי אין לו תיקון כי אם שימות וייקבר (סנהדרין, שם). ולכן כל שוטר מצרי שהתעלל ביהודי, אם הכה אותו ב' פעמים במקום שמכה אחת היתה מספקת, או אם הכהו בעוצמה רבה כאשר היה יכול לתת מכה קלה יותר, ה' יבוא אתו חשבון. אין טיפת דם אחת היוצאת לבטלה, וה' מדקדק בזה לתבוע ולבצע עונש.

וכאשר היהודים השיגו אמונה גדולה זו, שמחו ושרו "אז ישיר". והבודק את הלשונות בשיר נפלא זה, ימצא כי ביטויי השמחה על מפלת אויבינו הם פי שלוש מהביטויים של שמחה על הצלתנו ממות. יחס שונה זה הוא מלמדנו רבות. שנאתנו את הרשעים היא מפני שנאתנו את הרע ומבצעיו. אנו רוצים לראות צדק בעולם. וזו היא אמונה גדולה.

לכל הדורות שר דוד (תהלים פרק צ"ד): "אל נקמות ה', אל נקמת הופיע. עד מתי רשעים ה'? עד מתי רשעים יעלוזו? יביעו ידברו עתק וכו'. עמך ה' ידכאו, ונחלתך יענו". פירש "דעת מקרא", מוסד הרב קוק, שהכינוי "נחלתך" מדובר על ארץ ישראל (וכדוגמת יואל ב, יז; תהלים סח, י. ועוד). והרי בהמשך (בפסוק י"ד) כתוב "כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב". וכשנעיין במדרש (רות רבה, ב' ד"ה ותקם) נמצא: "ורבנן אמרי, בארץ ישראל, בשביל עמו ונחלתו, בחו"ל בעבור שמו הגדול". הרי שפירשו "ונחלתו" בענין ארץ ישראל! ומכאן ביאורו גם לפסוק ה' "ונחלתך יענו". וידענו שה' יעניש לכל המתאכזרים על יהודים.